શાંતિ

સ્વ. દિ. બ. અંબાલાલ

" ભાષણો અને

नूतन वर्ष अ

જયશંકર પીતાં

અનેક શુભેચ્છ

૩૪૦ સદાશિ

સન ૧૯૨

શાંતિદાસ

(૧)*

ચરોતરમાં અહેમદાવાદથી પાંચ સાત ગાઉ ઉપર પાટીદારની વસ્તીનું એક જુનું ગામ છે. મૂળ એ ગામ નરવાનું હતું: પણ પચાસ પોણોસો વરસથી નરવો તુટયો છે, ને નવી સરવે પ્રમાણે ખાતાબંધી વહીવટ ચાલે છે.

ગામમાં ઉજળીઆત વસતી સારી છે; આશરે બસો ઘર પાટીદારનાં છે, બીજા વાણીઆ, બ્રાહ્મણ તથા વસવાયાંનાં છે, ગામના લોક મહેનતુ ને સંપીલા છે, ગામમાં ઘણું દેવું નથી. શાહુકાર વાણીઆ ધીરધાર કરતાં વેપારનો ધંધો વધારે કરે છે. ગામનો ચોરો રૈયતે બાંધેલો મોટો વિશાળ છે. હિંદુઓનું દેવળ પણ સારૂં છે, ને એક ધર્મશાળામાં વટેમાર્ગુ તથા સાધુસંત ઉતરે છે; તેથી દેટ કાનમ લગી ગામની આબરૂ પણ સારી છે.

કણબીની વસતીમાં મોટું ને મોભાવાળું ઘર શાન્તિદાસ પાટીદારનું છે. તેમના બાપને સાત દિકરા હતા, તે બધા હાલ જૂદા જૂદા રહે છે; તે સાતે દિકરાને વાડી વસ્તાર સારો થયો છે. શાન્તિદાસને છ દિકરા છે, તેમાંના પાંચ મોટા ધંધે વળગી ગયા છે, પણ નાનો ભીખારીદાસ હાલ નોકરી ખોળે છે. આશરે દશેક

---

* લખનાર:—એક ગુર્જર—એ સંજ્ઞાથી સને ૧૯૦૯ માં છપાવેલી ટૂંકી વાર્તા.

વરસ ઉપર શાન્તિદાસની વહુના મનમાં એમ આવ્યું કે, મારા છ દિકરામાંથી નાનો દિકરો અંગ્રેજી ભણે ને સરકારી નોકરીએ વળગે તો કેવું સારૂં! વખતે ટોપીવાળાની મહેરબાની થાય, તો ચઢતા ચઢતાં એ તો કુમાવિસદાર થઇ જાય, ને આપણે ઘેર આખા પરગણાની હાકેમી આવે. શાન્તિદાસના મનને આ વાત બહુ ભાવી નહીં. હાલ અઢારે વરણ અંગ્રેજી ભણુતર ભણુવા માંડે છે, તેમાં ઘણા અધવચ મુકી દે છે, ને થોડાજ ઠેઠ લગી પહોંચે છે; વળી જે થોડા ભણી ઉતરે છે તેમને બધાને કુમાવિસદારી! મળતી નથી એ વાત શાન્તિદાસ સારી પેઠે સમજતા હતા; પણ છોકરો છેલ્લા ખોળાનો હતો, ને આટલી ઉમરે ઘરનાં બૈરાંને નાખુશ કરવાં એ પણ ઠીક નહીં, એમ એમણે વિચાર્યું. વળી એમના હૈયામાં એમ પણ ખરૂં કે પરમેશ્વરને કરવું હોય ને છોકરાનું નસીબ ઉઘડે તો છોકરાની માના કોડ પૂરા પડે ને ઘડપણમાં આપણા સુખમાં મણા ન રહે. એટલે પહેલાં તો જરા એમણે બૈરાંનું કહ્યું ગણુકાર્યું ન ગણુકાર્યું એમ કર્યું. પણ છોકરાની માએ એ વાતની કેડ મુકી નહીં. તેથી હારીને અન્તે તે હા ભણ્યા. સારૂં મહુરત જોઇને અંગ્રેજી ભણાવવા ભીખારીદાસને અમદાવાદ વિદાય કર્યો. અંગ્રેજી વિદ્યા ભણુવી સહેલી નથી. તેમાં વળી સરકારના કાયદા; વળી તેમાં ધોરણ ને ફેરણ, ને પરીક્ષાઓ, તેથી ભણતાં ભણતાં ઘણા દહાડા લાગ્યા, તેથી કોઇ કોઇ વાર શાન્તિ દાસને અકળામણ પણ આવે દર માસે ખાધા ખાઇ તથા ફીના દશ બાર રૂપિયા અમદાવાદ મોકલવા પડે તે મોટા કબીલાદાર આદમીને ભારે પડતા. પણ વરત લીધું તે પૂરૂં કરવું; હવે અધુરૂં ભણુતર મુકવાથી કાંઇ લહાણુ નથી એમ સમજી તે કાંઇ બોલતા નહોતા. અન્તે સાતે વરસે ભીખારીદાસ મેટ્રિકની પરીક્ષા પાસ થયો; તેની ખબર આવતાં શાન્તિદાસને ઘણું સારૂં લાગ્યું, ને છોકરાની મા તેથી વધારે હરખાયાં ને કહે કે, "હું કહેતી નહોતી કે મારો ભીખો નામ કાઢશે? કાંઇ પૈસા ઉગારે કામ થાય? જ્યારે મૂળાના પીતા જેવા ખર્ચ્યા છે, ત્યારે મારો છોકરો નાગરના છોકરાને ટક્કર મારે તેવો થયો છે."

એ પ્રમાણે ભીખાની મા સૌ આગળ ફુલાય. ભીખાની પરીક્ષા ઉતર્યાના સમાચાર આવ્યા એટલે તેમણે ગામમાં ગોળ વહેંચ્યો, માતાને વધામણાં દીધાં, ને ઘેર નવેદ કર્યાં; બ્રાહ્મણ તથા સગાંસ્નેહિયોને જમાડયાં, અને સૌ લોક આશરાગતીઓને પણ સંતોકયા ભીખો ગામમાં આવ્યો ત્યારે ગામના સૌ લોક તેને બોલાવવા આવ્યા તેઓ શાન્તિદાસને કહે કે, " હવે બાપા અધુરું ન રાખશો; હવે તો ભીખારીદાસને મુંબાઇ મોકલો; એ પૈસા દેવું થશે તો જારબાજરીનો રોટલો ખાઇ પેટે પાટા વાળી દેવાશે; પણ હવે તો એને મુંબાઇ મોકલો."

એમ બધા ઘણો આગ્રહ કરીને કહેવા લાગ્યા. શાન્તિદાસ ખાતા પીતા ગૃહસ્થ હતા, તેમની ખેતી મોટી હતી, તથા ઢોર ઢાંકર મસ હતાં, ને દાણો દુણી પણ ઘણું રાખતાં. પણ નગદ પૈસાનું બહુ જોર એમની પાસે નહોતું, એટલે મુંબાઇ મોકલવાનું તેમનું મન ઢચુપચુ થતું હતું. પણ છોકરાનો, તેની માનો, તથા આખા ગામનો આગ્રહ જોઇ તેમણે પણ અંતે નમતું મુકયું, ને ભીખારીદાસને મુંબઇ ભણવા રાખવાનો વિચાર નકકી કર્યો. ને ખરચ સારૂ ગામના શાહુકાર વનમાળીદાસને ત્યાંથી પ્રથમ રૂપિયા સોનો ઉપાડ કર્યો. વિદાય થતાં પહેલાં ભીખારીદાસને કોરે બોલાવીને કહ્યું કે, " ભાઇ, મારી પાસે પૈસા નથી. મુંબાઇ તો ઇંદ્રપુરી જેવું છે, ત્યાં ભાતભાતની જણસો મળે છે. તરેહ તરેહના શોખ ત્યાં થઇ શકે છે; માટે તું જો નીતિથી રહી નીચુ માથું ઘાલી અભ્યાસમાંજ મન રાખવાનું કબુલ કરે તો હું મોકલું નહીં તો ખર્ચ વેઠવાનું મારૂં ગજું નથી, માટે એ વિચાર આપણે માંડી વાળો."

ભીખાએ પોતાના બાપને પગે હાથ મુકીને કહ્યું કે, " ભા, હું એક પાઈ પણ નકામી નહીં ખરચું. અઢાર વરસનો થયો ને શું હું સમજતો નથી કે આપણા ઓરડામાં શું છે ને શું નથી ? "

સરકારી કૉલેજ ઉઘડતાં ભીખારીદાસ મુંબાઈ જઇ તેમાં દાખલ થયા, ને અભ્યાસ શરૂ કર્યો. થોડા દહાડા તો બાપની શિખામણ ને પોતાનું વચન હદેમાં રાખી ભીખારીદાસે ખુબ મહેનત કરી. પછી ત્યાં જૂના થતા ગયા ને છોકરાઓનો સહવાસ વધવા માંડ્યો. ત્યાંના પારસીના છોકરાઓના ચળકતા બુટ, જોઇ એમને વારંવાર એમ થતુ કે, આપણે એવા બુટ હોય તો કેવું સારૂં ! એવા મનના ઉછાળા ઉપરા ઉપરી થાય, ને ભીખારીદાસ તેને દાબી દે; પણ વળી પાછું ફરી ફરીને બુટનું મન થાય. એમ કરતાં કરતાં કેટલાક દહાડા વહી ગયા. પણ છેવટે ભીખારીદાસનું મન રોકયું રહ્યું નહીં તેમણે વિચાર કર્યો કે "આપણે વરસ દહાડે ત્રણસો રૂપિયા ખરચીએ છીએ, તેમાં ત્રણ ચાર રૂપિયાના વિલાયતી બુટ લેવામાં કાંઈ વધી જવાનું નથી. બીજી ગમે તે રીતે કસર કરીશું તો એટલા રૂપિયા ઉગરશે; એટલે બાપાનું મન પણ રહેશે. આપણું વચન પણ જળવાશે, ને આપણા જીવને ભાવતી વસ્તુ પણ મળશે. એમ વિચાર કરી તેમણે વિલાયતી બુટની એક જોડ લીધી. તે પહેરીને "ચમચમ" કરતા ફરે, ને બુટ સામું જોઇ મલકાઇ મલકાઇ જાય !

ચાર મહિને કૉલેજ બંધ થઇ ત્યારે ભીખાભાઈ પાછા ગામે આવ્યા. સગુંવ્હાલું, ગામલોક, સૌ બબ્બે ગાઉ એમને લેવા સામું આવ્યું હતું. ભાગોળે આવ્યા ત્યારે ભીખાભાઇ ગાડામાંથી ઉતર્યા; પણ ઉતરતાં પહેલાં પેલા વિલાયતી બુટ કહાડી પહેર્યા, ને "ચમચમ" કરતા સૌથી આગળ ચાલ્યા. સૌ કહે, "કેમ ભાઇ આવ્યા કે, કેમ ભાઇ આવ્યા કે ? સારા છો ? કુશળ છો ? ત્યારે એ હળવે રહી કહે, "હા–હા." ગામના છોકરા પણ એમને જોવા આવ્યા હતા, કેમકે એ ગામમાંથી મુંબાઇ ભણવા સારૂ આ પહેલાં કોઇ ગયું નહોતું, ને ભીખાભાઇ મુંબાઇ જઇ આવ્યા એ મોટી નવાઇ હતી.

ગામમાં આવ્યા પછી સાંજ સવાર હવા ખાવા ભીખારીદાસ

નિકળે ત્યારે પેલા બુટ પહેરીને જાય. તે જોવાને ગામના બધા જુવાનીઆ નિકળે શાન્તિદાસના બીજા દિકરાઓના તથા દિકરીઓનાં દિકરા મળી આશરે પંદર વીશ હતા. થોડા દિવસ વીત્યા નહીં એટલામાં તેઓએ પોતપોતાની મા પાસે એવા બુટ સારૂં કંકાસ કરવા માંડયો શાન્તિદાસના ભાઇઓના ઘરમાં પણ બુટ વાસ્તે કલેશ થવા લાગ્યો ગામના બીજા કણબી વાણીઆના છોકરાઓને પણ એવા બુટનું મન થયું. બધા છોકરાઓની માઓ પોતપોતાના છોકરાઓ ભણીની તાણ કરે; પણ ભાયડાઓ એ માને નહીં. એમ બધાં સારા ઘરમાં થોડો થોડો કંકાસ પેઠો. નીતની કળકળથી ભાયડાઓ છેવટે હાર્યા. એકે એકે સૌ એવા બુટ મંગાવવા લાગ્યા. દર ફેરા જ્યારે છુટી પડે ત્યારે ભીખારીદાસ મુંબાઇથી પાછા આવે; ને દર વેળા જ્યારે આવે ત્યારે ગામનાં લોકનાં છોકરાની પચીસ ત્રીસ વિલાયતી બુટની જોડો લેતા આવે! એમ બે ત્રણ વરસ વીતી ગયાં, ને ગામમાં બીજી પુંજી વધી હોય કે નહીં, પણ બુટની પુંજી તો ઘણી વધી! ગામમાં વિલાયતી બુટની ત્રણસો જોડ થઇ. સાંજે બધા જુવાનીઆ ખેતરે કે તળાવે ફરવા જાય ત્યારે એ બુટ પહેરીને જાય; ને એવા બુટવાળા છોકરાની લ્હારની લ્હાર આગળ પાછળ દર વેળા ગામમાં ફરતી દેખાય તેથી કેટલાક લોકો માંહોમાંહે વાત કરે કે, "ગામની શોભા સારી વધી." ત્યારે વળી બીજા કહે કે, "એમાં શું કમાયા? ગામ વહેલું ભીખ માંગશે."

વિલાયતી બુટ લાંબા ટકતા નથી ને વરસ દહાડાની માંહે ફાટી જાય છે, એટલે જતે દહાડે એમ થયું કે ભીખાભાઇ જવા નિકળે તે દહાડે તેમને ગામલોક દોઢસો બસો બુટના પૈસા વળગાડે. આ પ્રમાણે બુટનો ચાલ જબરો થતો ગયો, ને ગામને માથે રૂપિયા એક હજારનો વરસ દહાડે વેરો ચોંટયો!

એક વાર ભીખારીદાસ ઉનાળાની છુટીમાં ગામ પાછા આવ્યા હતા, ને આંગણામાં ખાટલો ઢાળી પાછલે પહોરે બેઠા હતા. શાન્તિ-

દાસ બાપા એટલે હાથમાં રૂપાની નેહવાળો હુક્કો ઝાલી રાખી "ગુડગુડ" કરતા હતા. બીજા થોડા પાટીદાર ને ગામલોક પણ ત્યાં સહેજ બેઠા હતા, ને વાતો કરતા હતા. વનમાળીદાસ પારેખ પણ ત્યાં આવ્યા હતા.

વનમાળીદાસ—બાપા, નવરાશે આપણું ખાતું આંખ તળે કાઢો તો ઠીક,

શાન્તિદાસ—કેમ વારૂ?

વનમાળીદાસ—આંકડો જરા વધતો જાય છે તે તમને ખબર હશે.

શાન્તિદાસ—લીધું વરત પૂરૂં કરવું જોઇએ. છોકરાને મુંબાઇ મોકલતાં પહેલાં શી રીતે હતું?

વનમાળીદાસ—ત્યારે તો તમારા સો પચાસ લહેણા રહેતા.

એમ વાતો ચાલતી હતી તેવામાં ગામના દશવીશ મોચી ભેગા થઇ આવ્યા. આવીને ફાળીઆં ઉતારી રાડ પાડવા લાગ્યા કે, "બાપા હવે તો બહુ થયું; હવે તો ખમા કરો તો સારૂં."

શાન્તિદાસ—શું છે? વાત તો કહો.

મોચીઓ મધ્યેનો એક મોચી કે જેનું નામ સોમલો હતું તેને તેમણે કહ્યું, "સોમલા, તું ડાહ્યો છે, તું વિગત માંડીને વાત કહે તમારે શું જોઇએ છીએ? ને તમારે શું દુઃખ છે? સગી મા હોય તેને પણ કહીએ તો દુઃખ જાણે."

સોમલો—દુઃખ તો ઘણું છે; વણ વાંકે મરી જઇએ છીએ. પણ રોગ પ્રમાણે ઉપાય થાય તો કળ વળે; એ તમારા હાથમાં છે.

બાપા, તમો ઉપાય કરો તો થાય, નહીં તો એકે ઉપાય નથી, ને અમારે જીવ્યાનો આરો નથી.

શાન્તિદાસ—કરાશે તું બોલ. જો મારા હાથમાં હશે તો હું ઉપાય કર્યા વગર નહીં રહું.

સોમલો—બાપા, દુઃખ તો બહુ છે. જુઓ, અમારાં મોચીનાં તમારા ગામમાં વીશ ઘરો છે. જ્યારથી ગામ વસ્યું ત્યારથી અમો તમારી પછવાડે પછવાડે વસ્યા છીએ, ને તમારે શરણે પડયા છીએ. અમે આજ લગી ગામ લોકના જોડા ને કોશ શીવતા ને અમારો ગુજારો કરતા. વળી એકાદ વીઘું જમીન હોય તે ખેડીએ પણ ખરા; એમ કરી દહાડા કાઢતા. પણ આ બે વરસથી અમારૂં પૂરૂં થતું નથી ને છોકરાં ભૂખે મરે છે. ભીખોબાપો જ્યારથી મુંબાઈ ગયા ત્યારથી અમારા દુઃખનું મંડાણ મંડાયું. એ એક બુટની જોડ લાવ્યા એટલે અમને લાગ્યું ઠીક છે, એમાં શું માંહી. પછી હવે તો ગામમાં લગભગ એવી ચારસો પાંચસો વિલાયતી બુટની જોડ ખપે છે. અમો વરસમાં સો સો જોડ શિવીએ, એટલે મજુરીના ૫૦–૭૫ રૂપિયા કમાઇએ, ને અમારા દશ બાર ઘરનો નિભાવ એથી થાય. હવે આ બુટ આવ્યા એટલે એ જોડા ખપતા નથી. હવે પારસણોની પેઠે અહીંના બધા બૈરાં જોડીઓ મુકીને બુટ પહેરશે તો બૈરાંનાં પગરખાં શીવવાનું કામ પણ અમારૂં જશે, ને જેટલા થોડા રોટલા રહ્યા છે તે પણ નહીં રહે. અમારો ગુજારો તો ગામલોક ઉપર હતો, પણ ગામલોક તો બુટ પહેરે, એટલે આ દશા આવી. અમારાં છોકરાંને પેટ ભરી રોટલા પણ મળતા નથી. જો અમદાવાદના કે બીજા આપણા અહીંના ગામના બુટ હોત તો અમારામાંથી ત્યાં જઇ કોઇ શિખી આવત; અથવા ન શિખત તો છેવટે અમે ભૂખે મરત, પણ અમારી નાત કે ધંધાવાળા બીજાને રોજી મળત. પણ આ તો વિલાયતી બુટ, એટલે એકે ઉપાય નથી, ને અમારે કોઇ પણ રીતનું મન વાળવાનું નથી, ને આમ ને આમ ચાલશે તો બધાં મરી પરવારીશું.

ભીખારીદાસ—કેવા, બેવકુફ લોક છો! તમારે વાસ્તે શું અમે બુટ નહીં પહેરીએ? માણુસને ગમે તે પહેરવાની છુટ છે, સાહેબ લોકો બુટ પહેરેછે, મુંબાઇમાં ઘણી વસતી બુટ પહેરેછે, તે સૌ ગાંડા લોક હશે? બેવકુફ લુચ્ચા લોક!

સોમલો—ગાંડા કે ઘેલા, પણ ભૂખે મરીએ ત્યારે શું કરીએ?

ભીખારીદાસ—ભૂખે મરો છો તેમાં કોનો વાંક છે? બીજો ધંધો કરો.

સોમલો—અમે મોચી તે બીજો ધંધો શું કરીએ?

ભીખારીદાસ—દુનિયામાં ઘણા ધંધા છે, ગમે તે કરો.

સોમલો—શું અમો કુંભારનું કામ કરીએ, કે દરજીનું કામ કરીએ, કે લવારનું કામ કરીએ, કે સોનીનું કામ કરીએ કે હજામનુ કરીએ? શું કરીએ, કહો **ભી**ખાબાપા.

ભીખારીદાસ—ત્યારે મજુરી કરો. મજુરીમાં શું આવડવું છે?

સોમલો—અમોએ કોઇ દહાડે મજુરી ન કરેલી તે શી રીતે મજુરી થાય? મજુરીમાં હાથ પગમાં જોર જોઇએ. અમને ચાર પૈસા પણ કોણ આપે?

ભીખારીદાસ—ત્યારે પૂરૂં ન થાય તો પરગામ જઇ વસો.

સોમલો—આ ગામમાં અમારી વીશ પેઢી થઇ, ને હવે ઘરબાર મુકીને ક્યાં જઇએ? અહીંના ઘર શી રીતે ઉપાડી જઇએ? નાત જાત, લેવું દેવું, બધું અહીં રહ્યું, ને પરગામ શી રીતે જવાય? બાપા આટલું બધું અમને કહો છો, ત્યારે તમે વિલાયતી બુટ ન પહેરો તો શું સત્યાનાશ વળી જાય? મોચી મજુરી કરે, બીજો ધંધો કરે,

ગામ છોડી જાય, તે કરતાં પાટીદાર વિલાયતી બુટ ન પહેરે તો શું બગડે ?

શાન્તિદાસ વચમાં બોલ્યા, "ભીખા, તું છાનો રહે. આ મોચી કહે છે તે વાત જાણવા જેવી છે. જુવાનીઆવેડા કરી એને તરછોડીશ નહીં"

એટલામાં ગામના પારેખ જગજીવનદાસ આવ્યા. તે કહે કે, "આ શી ભાંજગડ ચાલે છે ?"

શાન્તિદાસ—મોચી રાડ પાડતા આવ્યા છે કે, ગામમાં બુટ આવ્યા, તેથી અમે ભૂખે મરીએ છીએ.

જગજીવનદાસ—હા, મોચી મને કહેતા હતા, ને બીજાં વસવાયાં પણ થોડી થોડી બૂમ પાડે છે. પુંજીઓ કુંભાર કહે છે કે એણીવારના વરસે મોચી લોકોએ મારી નાળો સમૂળગી લીધી નથી. પશવો દરજી કહે છે કે મોચી લોકની શીલાઇ ઓણ મને મળી નથી. એ રીતે છે માટે આપણે ચાર જણ મળીને વિચાર કરીએ તો સારું.

શાન્તિદાસ—કહો તો બધા કાલે મળીએ.

જગજીવન—ઠીક, હું બધાને કહાવીશ, ને રામનાથમાં કાલ પાછલા પહોરે મળીશું.

બીજે દહાડે શાન્તિદાસ બાપા, એમના ભાઇ ભત્રીજા, ગામના બીજા પાટીદાર, જગજીવન પારેખ, નાથાભાઇ મોદી, જુગલદાસ તલાટી, તુળશીરામ મહેતા વગેરે બધું ગામ રામનાથ મહાદેવમાં ભેગું થયું ત્યાં વસવાયાં પણ ઘણુ તેડયાં પેટનાં બળ્યાં ભેગાં થયાં હતાં. સોમલો મોચી તથા બીજા મોચી, તથા દરજીના ને કુંભારના આગેવાનો આગળથી આવ્યા હતા. બધાએ પહેલાં તો મોચીની વાત સાંભળી

ત્યાં ભીખાભાઇ પણ ગયા હતા. તેમણે અંગ્રેજી વિદ્યાનો આધાર બતાવીને એક મોટી બશેરીઆ ચોપડી હતી તે ઉપરથી એક લાંબુ ભાષણ કરવાની તૈયારી કરી હતી. તે ઉભા થયા. અને બોલવા લાગ્યા; પણ એમના બાપ ને કાકા કહે, "બેસ બેસ, તું ભણી આવ્યો તે જાણ્યું હજુ તો અમારૂં ખરચ થાય છે! જ્યારે બે પૈસા કમાય ને દુનિયા કેમ ચાલે છે તે સમજે ત્યારે તારૂં ભાષણ બહાર કાઢજે."

બધાં વસવાયાંની વતી જગજીવન પારેખ પ્રથમ બોલ્યા. તે કહે કે "આ બુટની મહોકાણે આઠ દશ મોચીનાં ઘરનો ધંધો બંધ પડયો છે, ને તેમને ખાવા પીવાની બહુ વેળા પડે છે. મોચી નરમ થયા એટલે તેમની ઘરાકીવાળા કુંભાર, દરજી વગેરે પણ નરમ થયા છે; ને બે પૈસા જેના લેણા દેણા છે તે શાવકારનું પણ લેણું ડૂબવા વખત આવ્યો છે; અને ધકકો આખા ગામને લાગશે. કોઇએ એમ ન સમજવું કે એમાં મારે શી લેવા દેવા છે, બધાનું સારૂં હોય તો આપણે સારૂં ને નરતું હોય તો આપણે નરતું હું અમદાવાદ ગયો હતો, ત્યાં પણ આવાં ને આવાં રોદણાં છે. સોનીનાં ઘરેણાં વિલાયતથી તૈયાર થઇ આવે છે, ને તે એવાં આંખને ગમે તેવાં હોય છે કે આપણા ખરા દાગીનાને પણ કોરે મુકે; એટલે સોનીનો ધંધો બાર આની ગયો છે. લવારનો ધંધો તો બિલકુલ બન્ધ પડી ગયા જેવોજ છે. લવાર મજુરી કરે તેને અંગ્રેજી કારખાનામાં રોજ સારો મળે છે; પણ ચપ્પુ, કાતર ને ખીલા કરનારાનો તો બીલકુલ રોજગાર બંધ પડયા જેવોજ છે. વિલાયતી કાપડ કરોડો રૂપિયાનું આવે છે, તેથી સાળવી, વણકર, છીપા, બાંધણીગર વગેરેનો ધંધો ગયો છે. લોક ઘણાં લુગડાં પહેરે છે તેથી દરજી ને ધોબી શહેરમાં તાજા દેખાય છે; પણ એકંદર કારીગર તથા વેપારીને પરદેશી માલ આવવાથી અથાગ નુકશાન થયું છે, ને હજુ તો કયાં? શહેરમાં કોઇ ધણીધોરી નહીં એટલે વિટંબણા ભારે પડે છે. આપણે તો બધા મળીને કરીએ

તો બંદોબસ્ત કરવા સમરથ છિએ; માટે મારો ધ્યાનમાં આવે છે કે આપણે આપણા ગામ પુરતો ઠરાવ કરીએ તો ઠીક.

શાન્તિદાસ—શો ઠરાવ ?

જગજીવન—હાલ તો એટલો કરો કે ગામમાં કોઈ પરગામના બુટ ન પહેરે. એટલું થાય તો મોચીનું દુઃખ ટળે.

શાન્તિદાસ—કેમ ભવાનીદાસભાઇ, શું ધાર્યું ?

ભવાનીદાસ—હા, હા, સો ફેરા: એવો બંદોબસ્ત કરવો જોઇએ.

નાથાભાઇ મોદી—આપણે પણ કબુલ છીએ. કેમ તુળશીરામ મહેતા ?

તુળશીરામ મહેતા—આપણે પણ સો ફેરા કબુલ.

જુગલદાસ તલાટી—વારૂ, બૈરાંને ઘેર પુછ્યું ? છોકરાં કંકાસ કરશે, તો તેમની માઓ તેમની કુમક કરશે તેનું શું ધાર્યું ?

શાન્તિદાસ—છોકરાં અને તેમની માઓ જખ મારે છે.

બધાં કહે, "વાહવા, બાપા વાહવા, ત્યારે ચાલો, આપણે મંદિરમાં તુળશી ઉપાડો." બધા મંદિરમાં ગયા, ને ઠાકોરજી આગળ તુળશી ઉપાડી સૌએ જૂદા જૂદા સમ ખાધા કે "પરદેશી બુટ લાવીએ તો ઠાકોરજી અમને પુછે," ને પછી બધા વેરાયા.

ગામ સંપીલું હતું; લોક લાંબી નજરવાળા હતા, તોપણ આ વેળા ઠરાવ પાળવામાં થોડી આનાકાની થઇ, ને પછી ઘેર ઘેર થોડી કચ કચ પણ થઇ; પણ શાન્તિદાસે પોતાના ઘેરથી પહેલ કાઢી. ભી-

ખારીદાસને પાછા ગામડી જોડા પહેરાવ્યા. એમ પટાપટ ચાલતાં અન્તે બધા ગૃહસ્થોએ સોગન પાળ્યા, ને છ મહિને મોચી પાછા આગળ જેવા ખાતા પીતા થયા, ને બીજા કારીગર પણ તાજા થયા.

એવામાં નડીઆદથી એક દહાડો મોટમ બારોટ આવ્યા હતા. તેમણે આ બધી વાત ચોરે બેઠે સાંભળી. તે મનમાં બહુ હરખાયા, ને હરખના માર્યાં પોતાની મેળે શાન્તિદાસ બાપાને ઘેર કહેવા આવ્યા કે, " બાપા, ગામમાં આગેવાન હોય તો તમારા જેવા હોજો. ખરા એનના સમે તમે ગામની હિમાયત કરીને ગામનું દુઃખ ટાળ્યું છે. તમારા ઘરનો ધરમ જગ જાણે છે. તમોએ આપણા ગામનું ને દેશનું અભિમાન કરી અઢારે વરણનો ટેક ને ઇજત રાખી છે. આગળ સરકાર દરબારમાં તમારૂં ઘર રૈયતની કુમક કરતું; હાલ સરકાર તરફથી તો શાન્તિ છે, પણ લોકનું મન નવા નવા પહેરવેશથી છકી ગયું છે, તેથી કારીગર માત્રને તથા અન્તે આખા દેશને બહુ વિપત પડે છે. એ વિપતમાં તમારા જેવાની હિમાયત છે, ને ઓથ છે, તો દેશનું સદાકાળ ભલુંજ થશે. તમારા વંશમાં કુળદીવા ઘણા થજો, ને ઇશ્વર તેમને તમારા જેવી મતિ સદાય આપજો."

(૨)*

આ હિલચાલના સંબંધમાં આગળ આપણે ત્રણ મેળાવડા કર્યાં હતા, અને ત્રણે વખત જે ઉત્સાહ તમે બતાવ્યો હતો તે તમારામાં કાયમ રહેલો જોઇ મને ઘણોજ સંતોષ ઉપજે છે.

ઘણા લોકો એવું જણાવે છે કે, આવી સભાઓ ભરી વાતો

* ગુજરાત ઇંડસ્ટ્રીયલ એસોશિએશનનું બંધારણ નક્કી કરવાને મળેલી જાહેર સભામાં આપેલા ભાષણમાંથી તા. ૨૮-૧-૧૯૦૬.

કર્યેથી શું વળ્યું ? કાર્યમાં તે મુકાવી જોઇએ. ખરેખર, વાતો વાતો માંજ પડી રહે તો તે નકામી ગણાવી જોઇએ; પણ તેમ થતુ નથી. આવી વાતોથી માણસનાં મન તૈયાર થાય છે; આવી વાતોથીજ માણસોનો ઉત્સાહ વધે છે; અને તેથી વાતો નકામી છે એવું આપણે માનવાનું નથી.

ગૃહસ્થો, આ હિલચાલને બધી જાતના લોકોની, તેમ વિદ્યાર્થીઓથી માંડી નાના મોટા સર્વની મદદની જરૂર છે. દેશી કાગળો અને દેશી નોટબુકો વગેરે ખરીદી વિદ્યાર્થીઓ પણ આ હિલચાલને મદદ કરી શકે તેમ છે. બેશક, સ્વદેશાભિમાનનો જુસ્સો નાની ઉમ્મરથી ખિલવવાની જરૂર છે, અને તેથી આ દેશમાં વિદ્યાર્થીઓ જે કાંઇ ઉત્સાહ બતાવે તેથી આપણે ખુશીજ થવાનું છે. * *

આ દેશના દુર્ભાગ્યે દેશના લોકો બોલી, પોષાક વગેરે અનેક બાબતોમાં વહેંચાઇ ગયેલા છે; તોપણ તેઓ—હિન્દુ, મુસલમાન, પારસી વગેરે બધા આપણા દેશના માલને ઉત્તેજન આપવાની બાબતમાં તો સંમત છે એ ખુશી થવા જેવું છે. આ દેશના કેટલાક માણસો એવા પણ છે કે, તેઓ આ દેશના લોહીના છતાં દેશી માલ વિલાયતીના જેવો સારો મળતો હોય તોપણ વિલાયતી માલ વાપરવામાં મોટાઇ સમજે છે. આવા માણસોને મૂર્ખ નહીં તો બીજુ શું આપણે કહી શકીએ ? **એક માતા પોતાના કાણા કુબડા છોકરા તરફ જેવી દૃષ્ટિથી જુવે છે તેવીજ દૃષ્ટિથી આપણો પણ સ્વદેશી માલ તરફ જોવાનું છે.** આટલોજ વિચાર કરો **કે, આપણું આપણા દેશને ઉતેજન નહીં આપીએ તો બીજા કોણ આપનાર છે.**

યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, જર્મની, કૅનેડા, સ્પેન, ઇટાલી વગેરે દેશોમાં રાજ્ય અને રૈયતનો એકભાવ હોવાથી, પરદેશી માલ ઉપ

જકાત નાખી એ દેશના ઉદ્યોગને તો રક્ષણ આપવામાં આવે છેજ. પણ આ દેશમાં રાજા ને રૈયતનો સંબંધ જૂદી જાતનો છે, અને આપણા રાજકર્તાઓ ચાહે તોપણ પરદેશી માલ ઉપર જકાત નાખી આ દેશના માલને રક્ષણ આપી શકે તેવી સ્થિતિમાં તેઓ નથી. આટલા માટે, દાખલા તરીકે ૨૦ ટકા કે તેથી ઓછા વત્તા ટકા જેટલી પરદેશી માલ ઉપર જકાત નાખી આપણા રાજકર્તાઓ આ દેશના ઉદ્યોગને જે ઉત્તેજન આપી શકે તે આપણે પોતેજ આપવાનું છે.

આપણે ઘણું મહાભારત કામ બજાવવાનું છે; તોપણ હરકતોથી આપણે ડરવું જોઇએ નહીં, પરદેશી માલ આપણા ઘરનાં છેક છેલ્લા ઓરડા સુધી પેશી ગયો છે; તોપણ એક ઓરડા પછી બીજામાંથી અને બીજા પછી ત્રીજામાંથી તેને કહાડી મુકવાની આપણે તજવીજ કરીશું તો આખરે પરદેશી માલને દરિયાપાર કરી શકીશું. બંગાલ પંજાબ દક્ષ્ખણ અને મદ્રાસ વગેરે પ્રાંતોમાં આ દિશામાં જે પ્રયત્ને ચાલી રહ્યા છે. તેવા પ્રયત્નો આપણે પણ કરવા જોઇએ.

Printed by S. N. Joshi at the Chitra Shala
Press, 1026 Sadashiv Peth, Poona City.
Published by J. P. Trivedi, 340 Sadashiv Peth,
Poona City.